

DISKUSIJOS APIE PIERRE TEILHARD DE CHARDIN'O EVOLIUCIJOS SAMPRATĄ SEPTINTOJO XX AMŽIAUS DEŠIMTMEČIO IŠEIVIJOS SPAUDOJE ¹

Rūta Marija Vabalaitė

Mykolas Romeris Universitetas

Pateikta: 2023 m. gegužės 02 d.; priimta spausdinti: 2023 m. birželio 27 d.

DOI: 10.13165/SMS-24-13-1-03

Santrauka. Straipsnyje analizuojama išėivijos autorių prancūzų mokslininko ir religinio mąstytojo Pierre Teilhard de Chardin'o (1881 – 1955) evoliucijos sampratos recepcija septintajame XX a. dešimtmetyje. Pirmą kartą išėivijos lietuvių spaudoje Teilhard'as buvo paminėtas 1950 m. rugsėjo mėn. „Aiduose“ prancūzų jėzuito Jean Daniėlou straipsnio vertimo publikacijoje. Patys išėivijos mąstytojai ėmė gilintis į Teilhard'o idėjas tik antroje šeštojo dešimtmėčio pusėje. Įvairiuose lietuvių išėivijos sambūriuose katalikų kunigai Ambrozijus Prakapas, Jonas Kubilius, Petras Celiešius, Vytautas Bagdanavičius, Vytautas Zakaras, chemijos daktaras Jonas Rugis, matematikos daktaras Arūnas Liulevičius skaitė susidomėjimo ir diskusijų sulaukusias paskaitas. 1961 m. „Aiduose“ kunigas Pranas Gaida-Gaidamavičius publikavo straipsnį „Viešpatijos naujos epochos brėkšmė“, kuriame yra pirmoji spausdinta polemika su Teilhard'o idėjomis, išdėstytomis jo knygoje „Žmogaus ateitis“. 1963 m. „Tėviškės žiburiuose“ pasirodė pirmoji platesnė publikacija, kurios autorius Antanas Pamituviškis specialiai aprašė Teilhard'o idėjas ir joms visoms pritarė. Vėliau straipsnius apie Teilhard'o koncepciją „Drauge“, „Aiduose“, „Laiškuose lietuviams“ publikavo jau minėti autoriai ir kunigai Juozas Prunskis, Feliksas Jucevičius, Juozas Venckus, Kęstutis Trimakas, Ambrozijus Prakapas, Antanas Paškus, Juozas Vaišnora bei filosofas Antanas Maceina, istorikas Juozas Jakštas, fizikas Andrius Ignaitis. Įžymių mąstytojų diskusijomis apie Teilhard'o koncepciją domėjosi ir kunigas Tomas Žiūraitis, sumanęs ir 1965–1969 m. realizavęs mintį žurnale „Aidai“ publikuoti pasaulėžiūrinio pobūdžio užsienio autorių

¹ Straipsnyje pateikiamas tyrimas atliktas įgyvendinant projektą „Teilhard'o de Chardino idėjų sklaida išėivijoje ir Lietuvoje“. Projektas finansuotas Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programos lėšomis (projekto Nr. S-LIP-22-76)

knygų apžvalgas. Išeivijos mąstytojų nuomonės apie Teilhard'o evoliucijos sampratos santykį su krikščionyste išsiskyrė: nuo ypatingai teigiamų kunigų Kubiliaus ir Prunskio iki radikaliausiai neigiamo žurnalisto Juozo Mačernio vertinimų. Aktyviausia polemika užsimezgė tarp Maceinos ir Paškaus, į ją įsijungė ir kiti autoriai. Daugiausia nesutarimų kilo dėl Teilhard'o koncepcijos santykio su mokslu, dėl jos ontologinių pagrindų, dėl „Alfos“ ir „Omegos“ sąvokų santykio su katalikiškąja dieviškumo samprata bei dėl dieviškosios malonės ir aktyvių paties žmogaus veiksmų vaidmens santykio, apsprendžiant to žmogaus ir visos žmonijos ateitį.

Raktiniai žodžiai: Krikščioniškoji pasaulėžiūra, evoliucija, mokslas ir religija, energija, medžiaga, sąmonė, kūrimas iš nieko.

Ivadas

Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje vyravo katalikiškoji filosofijos kryptis, tad nėra keista, jog ir išeivijoje daugiausiai dėmesio ir diskusijų sulaukė iš pradžių nevienareikšmiškai Katalikų bažnyčios ir Jėzuitų ordino vertinamo prancūzų mokslininko ir religinio mąstytojo Pierre Teilhard de Chardin'o (1881 – 1955) evoliucijos sampratos santykis su krikščionyste. Žurnalo „Socialinės studijos“ skaitytojai jau turi progą su šiuo mąstytoju susipažinti iš Ramūno Labanausko straipsnio „Pierre Teilhardo de Chardino gyvenimas ir idėjos atvirosios katalikybės kontekste“, publikuoto tame pačiame šio žurnalo numeryje. Autorius išryškino tai, kad Teilhard'o idėjos iš pradžių Bažnyčios hierarchams atrodė nuklystančios nuo katalikiškojo mokymo, jo veikalai negaudavo Jėzuitų ordino leidimo publikuoti. Padėtis pradėjo keistis tik septintajame XX amžiaus dešimtmetyje, deja, jau po autoriaus mirties. Išliko duomenys, kad neužilgo šiomis idėjomis susidomėjo ir mūsų išeivijos mąstytojai, o septintojo ir aštuntojo dešimtmečių bėgyje išeivijos kultūrinėje spaudoje dėl jų vertinimo užsimezgė polemika. Išeivijos mąstytojų Teilhardo idėjų interpretacijos, vertinimai ir diskusijos iki šiol nesulaukė tyrinėtojų dėmesio, tad šiuo straipsniu siekiame šią spragą užpildyti. Analizuojame žymiausiuose to meto išeivijos leidiniuose „Aidai“, „Draugas“, „Laiškai lietuviams“, „Tėviškės žiburiai“ publikuotus straipsnius, remiamės ir Pasaulio lietuvių archyve (toliau PLA) išlikusiais dokumentais².

Nors pirmą kartą išeivijos lietuvių spaudoje Teilhard'as buvo paminėtas 1950 m. rugsėjo mėn. „Aiduose“ prancūzų jėzuito Jean Daniélou straipsnio vertimo publikacijoje³, patys išeivijos mąstytojai ėmė gilintis į Teilhardo idėjas tik antrojoje šeštojo dešimtmečio pusėje.

Išliko duomenys, kad tuo laiku apie jį vyko paskaita, pasirodė žinutės apie anglų kalba išleidžiamas jo knygas, jo mintys buvo minimos straipsniuose, jų specialiai neanalizuojant.

2 Nuoširdžiai dėkojame Pasaulio lietuvių archyvo darbuotojoms dr. Indrei Antanaitis-Jacobs ir Kristinai Lapieytei, suteikusioms galimybę susipažinti su archyvine medžiaga.

3 Daniélou J., R. P., SJ., „Intelektualinės srovės Prancūzijoje“, *Aidai*, 1950, nr. 7.

1956 m. rugpjūčio 3 d. kunigas Ambrozijus Prakapas tėvų pranciškonų ateitininkų vasaros stovykloje Kanados New Wasaga kurorte skaitė paskaitą „Pierre Teilhard de Chardin. Naujųjų laikų mokslo ir dvasinio gyvenimo sintezės ieškotojas“⁴. Teilhard'o citata apie matymo reikšmę iš jo žinomiausio veikalų „Žmogaus fenomenas“ kunigas Feliksas Jucevičius pradėjo straipsnį apie Kristaus įsikūnijimą, atspausdintą 1957 m. gruodžio mėn. „Aiduose“, ir citatos autorių pristatė kaip vieną žymiausių mūsų laikų geologų bei paleontologų⁵. 1957 m. „Draugas“ kronika informavo apie išleistą Teilhard'o knygą „Dieviškoji aplinka“⁶, 1960 m. – apie tai, kad „New York Times“ knygų apžvalgoje yra palankus atsiliepimas apie jau minėtą „Žmogaus fenomeną“⁷.

1961 m. balandžio mėn. „Aiduose“ kunigas Pranas Gaida-Gaidamavičius publikavo straipsnį „Viešpatijos naujos epochos brėkšmėj“, kuriame yra pirmoji spausdinta polemika su Teilhard'o idėjomis, išdėstytomis knygoje „Žmogaus ateitis“. Trimis viešpatijomis Gaidamavičius pavadino marksistinę, humanistinę ir krikščioniškąjį atsakymus į būties prasmės klausimą ir įrodinėjo krikščioniškosios pasaulio ateities interpretacijos privalumus. Kunigas iš dalies pritarė tejiariškai pasaulio evoliucijos koncepcijai, tik akcentavo, jog evoliucija pati savaime į Omegos tašką neatves, bei teigė, jog Teilhard'o nuomonė yra „remiama natūralizmu, nesiderina su pačia Kristaus viešpatijos esme, kuri atbaigą bei pilnatį perkelia antgamtinėn plotmėn“⁸. Gaidamavičiaus požiūriu, prancūzų teologas prognozavo krikščioniškosios ir marksistinės – nehumanistinės viešpatijų suartėjimą ir tai, kad galiausiai krikščioniškoji jas absorbuos. Pats autorius pasisakė už kitą pasaulio raidos galimybę, nes, jo nuomone, istorija rodo, kad krikščioniškoji viešpatija pergryvens kitas ir bręš „nuolatines kovos, žaizdos, laukimo ir vilties ženkle“⁹.

Penktajame Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime, įvykusiame 1961 m. rugsėjo 1-3 d. Čikagoje, gamtos mokslų daktaras Vladas Litas (Literskis) skaitė pranešimą „Evoliucijos teorija ir krikščioniškoji pasaulėžiūra“. Nors, deja, nėra žinių, ar jame buvo minima tejiariškoji koncepcija, yra tikėtina, kad šis Lito pranešimas paskatino išeivijos mąstytojus plačiau paanalizuoti jo temą.

1962 m. viduryje dienraštis „Draugas“ atspausdino prelatu Juozo Prunskio straipsnį „Ar vyksta karas tarp mokslo ir religijos“, kuriame minėjo Teilhard'o, kurį autorius pavadino pasaulinio garso antropologu ir kartu jėzuitu teologu, knygą „Žmogaus fenomenas“ ir citavo Juliano Huxley'o jai parašyto įvado teiginį, jog Teilhard'as siekė suartinti mokslą ir religiją¹⁰. Tų pačių metų pabaigoje „Drauge“ buvo paskelbta nepasirašyta žinutė „Teilhard de Chardin idėjos“, iš kurios sužinome, kad po jau minėtosios Kubiliaus paskaitos kilusiose diskusijose išryškėjo, „kad lietuviškoji visuomenė, ypač jaunimas, minėto mokslininko asmeniu ir mintimis yra labai susidomėję“, „kad Chardino filosofinės mintys neturi

4 *Tėviškės žiburiai*, 1965 m. liepos 22 d.

5 Jucevičius, F., „Įsikūnijimo tikrovė“, *Aidai*, 1957, nr. 10.

6 *Draugas*, 1958 m. rugpjūčio 2 d.

7 *Draugas*, 1960 m. sausio 30 d.

8 Gaidamavičius, P., „Viešpatijos naujos epochos brėkšmėj“, *Aidai*, 1961, nr. 4.

9 *Ibid.*

10 Prunskis, J., „Ar vyksta karas tarp mokslo ir religijos“, *Draugas*, 1962 m. gegužės 26 d.

sisteminio vienumo ir neduoda iškeltų klausimų sprendimo, o tik įveda žmogaus mintį į painių antropologinės evoliucijos kelią¹¹, ir kad yra manančių, jog „Chardin filosofija orientuojasi panteizmo ir panpsichizmo linkme“¹¹.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos Chicagos židinio organizuotame susitikime, įvykusiame 1962 m. gruodžio 3 d., asmeniškai Teilhard'ą pažinojęs kunigas jėzuitas Jonas Kubilius perskaitė klausytojus sudominusią paskaitą apie šį prancūzų teologą ir prižadėjo parengti šiai temai skirtą straipsnį¹²

1963 m. išeivijoje buvo organizuotos net trys Teilhard'ui skirtos paskaitos. Pirmąją kovo 9 d. Los Angeles Lietuvių kultūros klube skaitė prelatas Petras Celiešius. „Draugo“ korespondentui atskleisdamas būsimos paskaitos temą, jis pastebėjo katalikiškosios lietuvių visuomenės domėjimąsi prancūzų teologu, apgailestavo, jog „sunku patikrinti ar jis turi pasekėjų mūsų filosofų tarpe“, teigė, jog Teilhard'o „mokslas nėra filosofija, bet gamtamokslio, teologijos ir misticizmo sintezė. Jis sujungia gamtos mokslus su teologija vienumon, nutiesdamas tiltą per bedugnę tarp gamtos mokslų ir teologijos tariamo priešiš-kumo“¹³. Kitus du tejeriškios problematikos mokslo renginius organizavo Lietuvių katalikų mokslo akademijos Čikagos židiny. Gegužės 26 d. Jaunimo centre kunigas marionas Vytautas Bagdavičius skaitė paskaitą „Teilhard de Chardin žmogaus veiksmų sudievinimo klausimas“. Iš raidėmis „k. p.“ pasirašytos jos apžvalgos „Teilhard de Chardin aktualėja ir mūsų šviesuomenėje“, publikuotos „Draugo“ pirmajame birželio numeryje, sužinome, kad pagrindinį pranešėją „gražiai papildė, vietomis jam paoponuodamas koreferentas dr. Arūnas Liulevičius“¹⁴, nuomonėmis pasidalino ir kiti renginio dalyviai, o „ypač buvo įdomūs, kiek ilgesni kun. dr. P. Celiešiaus ir tėvo J. Kubiliaus komentarai“¹⁵. Baigdamas apžvalgą, jos autorius džiaugėsi, kad pasirinkta visus dominanti paskaitos tema pritraukė daug akademi-nio jaunimo. Antruoju 1963 m. Čikagos židinio renginiu, skirtu tejeriškajai problematikai, tapo spalio 20 d. chemijos daktaro Jono Rugio paskaita „Evoliucijos sąvoka šiais laikais“¹⁶. Kiek vėliau vyko analogiškos tematikos mokslo renginys, organizuotas Bostone¹⁷.

1963 m. gegužės mėn. „Tėviškės žiburiuose“ pasirodė pirmoji platesnė publikacija, ku-rioje buvo specialiai aprašytos Teilhard'o idėjos. Dviejų dalių straipsnio „Visata slenka į

11 „Teilhard de Chardin idėjos“, *Draugas*, 1962 m. gruodžio 22 d.

12 „Teilhard de Chardin idėjos“, *Draugas*, 1962 m. gruodžio 22 d. „LKMA Metraštyje“ nurodoma kita Jono Kubiliaus paskaitos diena 1962.12.16 ir jos pavadinimas: „Teilhard de Chardin idėjos — lyg ir atbaigimas dvasios kovos su medžiaga“ (Krasauskas, R., „Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga“, *LKMA Metraštis*, I t. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1965, p. 341). Paskaitos organizatoriai nurodomi tie patys, tad egzistuoja dvi versijos, kurią dieną iš tiesų įvyko Kubiliaus paskaita.

13 „Dr. P. Celiešius apie Teilhard de Chardin“, *Draugas*, 1963 m. kovo 5 d.

14 Išliko žinios, kad 1965 m. vasario mėn. Clevelando ateitininkų jaunimui pats Liulevičius skaitė paskaitą „Žmo-nijos ateitis“, kurioje „pristatė eilę gyvų Teilhard de Chardin minčių“ („Priesaika idealui“, *Draugas*, 1965 m. kovo 13 d.).

15 „Teilhard de Chardin aktualėja ir mūsų šviesuomenėje“, *Draugas*, 1963 m. birželio 1 d.

16 Krasauskas, R., „Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga“, *LKMA Metraštis*, I t. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1965, p. 341.

17 Paskaitą apie veikalą „Žmogaus fenomenas“ Bostono ateitininkų sendraugių susitikime, vykusiame 1966 m. gruodžio 11 d., skaitė kunigas pranciškonas Vytautas Zakaras („Bostono žinios“, *Draugas*, 1966 m. gruodžio 28 d.).

savo atbaigos centrą“ autorius Antanas Pamituviškis supažindino lietuvių skaitytojus su pagrindiniais veikalais „Žmogaus fenomenas“ teiginiais ir tvirtino, jog autoriui pavyko įrodyti, kad „pasaulis nėra priešingas Dievui, bet tik laukia Jo perkeitimo“¹⁸, kuriame laisva valia lemta dalyvauti ir proto sferoje susivienijantiems asmenims. Straipsnyje buvo pritariama visoms Teilhard'o mintims, netgi nuomonei, kad radialinė¹⁹ energija pajėgia nepaklusti entropijos dėsniumi. Įdomu pastebėti tai, kad šio straipsnio iškarpa į savo archyvą įdėjo kunigas Jonas Švagždys. Ši iškarpa²⁰, kaip ir visa dabar PLA personalijų fonduose saugoma jo archyvo medžiaga²¹ leidžia tvirtinti, kad Švagždys rinko bei studijavo ir kitų autorių publikacijų angliškoje spaudoje iškarpas, tad aktyviai domėjosi Teilhard'o idėjomis.

1963 m. rugsėjo 3 d. laiške kunigui Bagdanavičiui „Aidų“ redaktorius Antanas Vaičiulaitis dėkojo už iš jo gautą straipsnį apie Teilhard'ą²². Šis straipsnis jau minėtos paskaitos pavadinimu „Teilhard de Chardin apie žmogaus veiksmų sudievinimą“ buvo publikuotas jau 1964 m. sausio mėn. „Aidų“ numeryje²³. Analizuodamas prancūzų teologo straipsnį veiksmų tema Bagdanavičius pripažino, kad krikščioniškasis žmogaus veiklos supratimas yra aktuali gyvenimiška problema. Neneigdamas Teilhard'o pastangų išaukštinti kūrybinio žmogaus veiksmo reikšmės, autorius siekė paaiškinti, jog tikėjimo ir sakramentų teikiamos malonės aspektas yra ne mažiau svarbus. Kunigo nuomone, prancūzų teologas teisingai nepripažino dvasios ir medžiagos atskirtumo, tačiau nepakankamai pasisakė už „dvasinio momento pirmenybę ir nelygiamą jo vertę žmogaus gyvenime, lyginant jį su medžiagine žmogaus dalimi“²⁴, neakcentavo betarpiško kiekvieno atskiro žmogaus sielos sukūrimo akto. Pasigėsdamas žemiškųjų darbų religinio įprasminimo, Bagdanavičius tvirtino, kad Teilhard'as sąmoningai paliko dvejojo jo minčių supratimo galimybę kaip apsigynimo priemonę, kad tie, kurie norės jį kritikuoti, negalėtų žinoti jo tikrosios pozicijos. Autorius manė, kad praskleidus šias dviprasmybes, galima išvelgti Teilhard'o „tendenciją sutapatinti save su kuriančiąja Dievo jėga, išsilygiuoti su pasaulio jėgomis ir net išsižadėti nepriklausomo vaidmens nuo pasaulio savo asmeniniuose santykiuose su Dievu“²⁵, tad darė išvadą, kad jam nepavyko tinkamai suderinti žemiškąją ir dangiškąją plotmes, sprendžiant veikimo prasmės problemą.

1964 m. balandžio mėn. „Aidai“ atspausdino jau minėto chemiko Rugio straipsnį „Pierre Teilhard de Chardin ir mūsų laikai“. Rugis pripažino, kad Teilhard'o idėjos apie pasaulio evoliucijos tikslus yra reikšmingos, galvojant apie kiekvienam žmogui rūpinčius gyvenimo prasmės klausimus, tad aptarė jo teorijos pirmtakų Louis Elbé ir Lecomte du Noüy mintis ir teigė, kad Teilhard'as papildė jų bandymą suvienyti mokslą, filosofiją ir teologiją,

18 Pamituviškis, A., „Visata slenka į savo atbaigos centrą“, *Tėviškės žiburiai*, 1963, nr. 20.

19 Pamituviškis vartojo terminą „radiacinė“.

20 PLA PF Kun. Jonas Švagždys d. 1, b. 224.

21 *Ibid.*, b. 58, 74, 243.

22 PLA PF Kun. Vytautas Bagdanavičius d. 3, b. 18.

23 Bagdanavičius, V., MIC., „Teilhard de Chardin apie žmogaus veiksmų sudievinimą“, *Aidai*, 1964, nr. 1.

24 *Ibid.*

25 *Ibid.*

pateikti tolimo evoliucijos tikslo „idėjinį įsisaŕmoninimą ir dvasinį įprasminimą“²⁶. Rugis aiškino Teilhard'o suformuluotus didėjančio sudėtingumo, „nervinės sistemos kefalizacijos“²⁷ (sąmonės atsiradimo ir plėtotės) dėsnius ir mintį apie savisaŕmonę kaip naują visatos evoliucijos veiksnį. Šio veiksnio sureikšminimas, autoriaus nuomone, ir yra svarbiausias tejiariškiosios koncepcijos laimėjimas, joje suprojektuota žmonijos ateities vizija išryškino, kad net ir dabarties žmonės gali nustoti trukdyti evoliucijos vyksmui ir imtis uždavinio siekti antgamtinių tikslų. Chemijos daktaras aiškino, kad optimistinė teologo išvada apie visatos ateitį kilo iš jo įsitikinimo, jog ji „negali baigtis nebūtim, nirvana, nes visatoje stebime fenomenus, kurie tvarkingai vyksta milijardus metų – ir vyksta nustatyta, tikslia kryptimi. Visatos racionalumas negali vesti prie absurdo“²⁸. Skirtingai nuo kitų anksčiau aptartų išėivijos autorių, Rugis bent jau paminėjo, jog egzistuoja mokslininkai, kurie teigė, jog „realybė kaipo realybė negali būti prasminga ar neprasminga, ir todėl ieškoti pasaulio evoliucijos prasmės yra ne moksliška“²⁹, nurodė, kad dėl Teilhard'o minčių vertinimo dar vis vyksta diskusijos. Jis pats prognozavo, kad ateityje mąstytojo nuopelnai susilauks plataus pripažinimo, o pačią tejiariškąją mokslo, filosofijos ir istorijos sintezę minėjo ir vėlesniuose straipsniuose³⁰.

1965 m. vasario mėn. šeštadieniniame dienraščiū „Draugas“ priede su Teilhard'o mintimis skaitytojus plačiau supažindino jau minėtas prelatas Prunskis. Neslėpdamas savo pasigėrėjimo, kylančio skaitant šio prancūzų mąstytojo knygas, Prunskis net švelniai nubrėžė paralelę tarp Šv. Tomo Akviniečio ir Teilhard'o nuopelnų teologijos raidai. Autorius teigė, kad Teilhard'o materializmas atspindi tik jo pradinę ontologinę poziciją, o giliau pažvelgus, jo „žaismingai įdomi filosofija savo vizijų viršūnėse veda į krikščionybės šviesą“³¹. Prelatui imponavo mąstytojo įsitikinimas, kad žmonija vis dar evoliucionuoja aukštesniojo dvasingumo link, o kolektyvinės sąmonės plėtotę jis siūlė suprasti kaip visuotinę atsakomybės ir kilnumo plėtotę. Žinoma, kunigas užsiminė ir apie kritiškus tejiariškiosios koncepcijos vertinimus, bet tvirtino, jog autorius yra „teistinės pasaulėžiūros ir krikščionybės nešėjas“³².

Įdomu pažymėti tai, kad Prunskis nepakeitė savo teigiamo tejiariškiosios koncepcijos vertinimo ir vėliau, tad savo redaguojamame „Drauge“ visą dešimtmetį vis publikuodavo informaciją apie naujas paties Teilhard'o ir apie jo mintis parašytas knygas. Autorius pozityviai apžvelgė André A. Devaux knygos „Teilhard'as ir moters pašaukimas“ (Teilhard et la Vocation de la Femme) ir paties prancūzų mąstytojo knygų „Statant žemę“ ir „Žmonijos unifikacijos psichologinės sąlygos“ (Construire la terre, Les Conditions psychologiques de

26 Rugis, J., „Pierre Teilhard de Chardin ir mūsų laikai“, *Aidai*, 1964, nr. 4.

27 *Ibid.*

28 *Ibid.*

29 *Ibid.*

30 Rugis, J., „Dviejų kultūrų klausimu“, *Aidai*, 1967, nr. 6; „Kultūra ir civilizacija žmonijos evoliucijoj“, *Aidai*, 1968, nr. 6.

31 Prunskis, J., „Pierre Teilhard de Chardin moderni minties pasaulio sensacija“, Draugo priedas, 1965 m. vasario 13 d.

32 *Ibid.*

l'unification humaine) vertimus į anglų kalbą³³.

Ižymių mąstytojų diskusijomis apie Teilhard'o koncepciją panašiu laiku domėjosi ir kunigas domininkonas Tomas Žiūraitis, sumanęs ir realizavęs mintį žurnale „Aidai“ publikuoti pasaulėžiūrinio pobūdžio užsienio autorių knygų apžvalgas. 1965 m. birželio mėn. jis pradėjo skelbti straipsnių ciklą „Svarbesnieji veikalai svetimomis kalbomis“ ir pačioje pirmoje dalyje greta kitų apžvelgė Henri de Lubac'o „Tėvo Teilhard de Chardin religinį mąstymą“ (La pensée religieuse du Père Teilhard de Chardin, Aubier, Paris 1962), bei Hans Eduard Hengstenbergo „Evoliuciją ir sukūrimą. Atsakymą į Teilhard de Chardin'o evolucionizmą“ (Evolution und Schöpfung. Eine Antwort auf den Evolutionismus Teilhard de Chardins. Verlag Anton Pustet, Muenchen 1963³⁴, 1965 gruodžio mėn. bei 1966 m. birželio mėn. apibūdino autorių, kuriuos įkvėpė Teilhard'as (Bernard Delfgaauw, Jean Guittano, Andrew G. van Melsen), knygas³⁵ ir Emile Rideau „Teilhard de Chardin'o minčių“ I-ji tomą (La pensée de Teilhard de Chardin, Éd. du Seuil, 1965)³⁶. 1967-1968 m. straipsniuose Žiūraitis išskyrė specialius skyrius „Krikščioniška pasaulėžiūra ir evoliucijos teorija“, „Krikščioniškoji pasaulėžiūra ir teilhardizmo problema“, „Teilhardinis evolucionizmas“, kuriuose apibūdino visą pluoštą tejiariškai problematikai skirtų knygų³⁷. Paskutinė Žiūraičio apžvelgtoji knyga buvo Francisco Bravo „Kristus Teilhard de Chardin'o mąstyme“ (Christ in the Thought of Teilhard de Chardin, University of Notre Dame Press, 1967)³⁸. Tiesa, pats straipsnių ciklas tęsėsi iki 1971 m., bet autoriaus dėmesys nukrypo į kitą teologijos bei filosofijos tematiką. Šiuose straipsniuose Žiūraitis apie apžvelgiamus darbus tiesiogiai savo nuomonės neišreiškė³⁹, jis kritišką požiūrį išreiškė vėliau - 1973 m. „Darbininke“ publikuotame straipsnių cikle, skirtame išeivijos mąstytojų diskusijoms apie krikščioniškosios evoliucijos teorijos interpretacijos galimybę ir tejiarišką jos realizacijos bandymą.

1966 m. „Laiškuose lietuviams“ jau minėtas kunigas Jucevičius publikavo straipsnį „Ar žmogus galėtų sukurti gyvybę?“, kuriame porą kartų minėjo Teilhard'ą, teigė, kad jis esąs spiritualistas, pažymėjo, kad „ne visi jį laiko mokslininku“ bei sutiko, kad „evoliucija yra vienas tvėrimo aspektų“⁴⁰. Užbėgant į priekį, verta pastebėti, jog beveik dešimtmečiu vėliau kitame tame pačiame žurnale publikuotame straipsnyje Jucevičius dar kartą sugrįžo prie Teilhard'o minčių ir jas vertino kritiškai.

1966 m. birželio mėn. „Draugo priede“ publikuotame straipsnyje „Bažnyčios susirinkimas ir Šventasis Raštas“ jėzuitų kunigas Juozas Venckus informavo skaitytojus, kad

33 „Pr. J. Teilhard de Chardin ir moterys“, *Draugo priedas*, 1968 m. spalio 26 d.; „Pr. J. Dar vienas Chardino žodis“, *Draugo priedas*, 1969 m. lapkričio 29 d.

34 Žiūraitis, T., „Svarbesnieji veikalai svetimomis kalbomis“, *Aidai*, 1965, nr. 6.

35 *Ibid.*, 1965, nr. 10; 1966, nr. 6.

36 *Ibid.*, 1966, nr. 6.

37 *Ibid.*, 1967, nr. 10, 1968, nr. 6, 1968, nr. 10.

38 *Ibid.*, 1969, nr. 6.

39 Kaip savotišką Žiūraičio nuomonės išraišką galime suvokti jo pašaiپی pastabą apie „visokios rūšies evolucionizmą, tarptautiniu mastu brukamą teilhardizmą su naująja „teologija“ ir t.t.“; jo 1971 m. vasario mėn. 2 d. laiške kunigui Bagdanavičiui (PLA PF Kun. Vytautas Bagdanavičius d. 4, b. 9).

40 Jucevičius, E., „Ar žmogus galėtų sukurti gyvybę?“, *Laiškai lietuviams*, 1966, nr. 4, p. 142, 144.

Romoje buvo palankiai priimta evoliucijos teorija ir Teilhard'o jos interpretacija⁴¹. Deja, ši žinutė netrukus sulaukė negailestingos kito išeivijos mąstytojo kritikos. Nepublikuotame ir nedatuotame mašinarštyje, pavadintame „Plačiau atverkime akis!“⁴², žurnalistas Juozas Mačernis įspėjo skaitytojus nekritiškai nepatikėti madingų teologų mintimis, pacitavo Venskaus žinutę ir jam atsakė, kad „T. de Chardin prisipažįsta esąs komunizmo ir nacizmo karštas apaštalas, gi šitos dvi tiek antikrikščioniškos herezijos pakartotinai buvo pasmerktos Bažnyčios, ir Vatikanui II nebereikėjo to kartoti“⁴³. Kritiškai Mačernis vertino ir kunigo Jucevičiaus požiūrį į tejiariškąją koncepciją, ją pačią skelbė esant krikščionybės griovimu, o jos šalininkus laikė nusipelnančiais apgailėjimo. Žinoma, daugybė išeivijos kunigų ir išsilavinusių pasauliečių su tokia beatodairiška kritika negalėjo sutikti, galbūt todėl šis straipsnis nebuvo publikuotas mums žinomuose leidiniuose ir išliko tik kaip mašinarštis.

1967 m. pirmajame „Laiškų lietuviams“ numeryje kunigas jėzuitas Kęstutis Trimakas, svarstydamas tikėjimo pokyčius, Teilhard 'o pavyzdį pateikė kaip modernaus tikinčiojo mokslininko mąstymą „apie Dievą, pasaulį tebekuriantį evoliucijos būdu, jame tebeesantį, per jį apsiareiškiantį, bet kartu jį begaliniai viršijantį“⁴⁴. Tikėtina, kad būtent jis įtraukė į to paties žurnalo spalio mėn. numerio „Spaudos apžvalga“ informaciją apie pozityvią jau minėto de Lubac'o knygos „Teilhard de Chardin'o religija“ recenziją⁴⁵. Minėdamas Teilhard'ą Trimakas informuodavo „Laiškų lietuviams“ skaitytojus apie teologijos naujienas ir vėlesnių metų žurnalo numeriuose⁴⁶.

Pirmasis atspausdintas Antano Maceinos atsiliepimas į Teilhard'o teoriją pasirodė 1967 m. sausio mėn. „Draugo“ priede. Į šį priedą įtrauktame laiške filosofas pasakojo, kad negali priimti tejiariškosios koncepcijos, nes joje visas žmogus interpretuojamas kaip gamtos kūrinys, nepripažįstant dieviškosios jo kaip asmens kūrybos. Maceinos nuomone, prancūzų mąstytojas žmogaus atsiradimą sumenkina iki medžiagiškų dalelių susidėstymo, nes jo teiginys, kad jose glūdi dvasia, esąs nesąmonė, kadangi net paryškintais Maceinos žodžiais, „neasmėninė dvasia yra nesąmonė“, tad „religija virsta kažkokiu visuotiniu ryšiu – be dvasios ir širdies: griaučių religija, be atsakingumo ir be apsisprendimo“⁴⁷. Profesorius teigė, jog Teilhard'o sistemoje jis nerado savo Dievo, kuris yra „Kūrėjas“.

1967 m. gegužės mėn. „Draugo“ priede kunigas Ambrozijus Prakapas, atsakydamas Maceinai, gynė nuomonę, kad Teilhard'ui pavyko mąstyti mokslui suteikiant dinaminį religinį pagrindą, o religiją paverčiant moksliška. Pasitelkdamas prancūzų teologo citatas jis įrodinėjo, jog autorius neteigia, kad „evoliucija mus neša savaime į Omegą, be mūsų

41 Vencus, J., SJ., „Bažnyčios susirinkimas ir Šventasis Raštas. Dekretą „Dei Verbum“ paskelbus“, *Draugo priedas*, 1966 m. birželio 18 d.

42 PLA RS Dr. J. Mačernis. Tikėtina, kad rašyta 1966 m., nes, cituojant Jucevičiaus tų metų straipsnį, nurodyta, kad jis publikuotas tais pačiais metais.

43 *Ibid.*, p. 3.

44 Trimakas, K., SJ., „Ar Dievas yra miręs“, *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 1, p. 8-13.

45 „Spaudos apžvalga“, *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 10, p. 408.

46 „T. K. Krikščionija“, *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 1, p. 31; „Geriausios amerikiečių knygos“, *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 1, p. 42.

47 „Antano Maceinos laiškas“, *Draugo priedas*, 1967 m. sausio 28 d., p. 5.

apsisprendimo ir pastangų⁴⁸. Prakapas siūlė atkreipti dėmesį į tai, kad Omega nėra gamtinės evoliucijos ateities taškas, ji „dabar esanti būtybė, egzistuojanti pirm evoliucijos, autonominė, asmeninė, antpasaulinė (transcendentinė) ir tuo pat laiku įpasaulinta (imantenti- nė)“⁴⁹. Pripažindamas tejiariškos visatos dinamiškumo ir iš jo kylančių žmonijos uždavinių koncepcijos naujumą, autorius tvirtino, kad ši koncepcija remiasi tradiciniais krikščionybės pagrindais.

1967 m. balandžio mėn. straipsnyje „Propaganda, polemika, dialogas“, publikuotame Argentinoje leistame laikraštyje „Laikas“, diskusijas apie Teilhard'ą dar kartą neigiamai įvertino jau minėtas žurnalistas Mačernis. Autorius neanalizavo tejiariškosios koncepcijos, tik priminė, kad jis pats savo giminaitei yra rašęs, kad „savo mintijimu sutinka su kreivatikiais“, apgailestavo, kad eilė rašytojų pritaria jo panteizmui, ir siūlė nesileisti į dialogą su bedieviais arba „geriau „dialoge“ vartoti intelektualų „Kalaviją““⁵⁰.

Iš 1967 m. gegužės mėn. žurnalo „Laiškai lietuviams“ numeryje atspausdintų Čikagoje vykusio bendro katalikų ir protestantų susikaupimo vakaro dalyvių kalbų sužinome apie teigiamą kunigo Alfonso Grauslio požiūrį į tejiariškąsias idėjas. Kunigas ten teigė, kad „Teilhard de Chardin mokslas stato Kristų ne tik dvasinio, antgamtinio, bet ir gamtinės visatos centre. Jis kalba apie „sukristintą visatą“, apie „Universalinį Kristų“. Visa pasaulio evoliucija yra Kristaus lenkiama ir jis yra tos evoliucijos užbaigimas ir tikslas, istorijos centras ir plačiausia prasme Pasaulio Išganytojas. Iš tokios centrinės Kristaus rolės pasaulyje kyla naujas krikščioniškas humanizmas“⁵¹. Taip pat teigiamą prancūzų mąstytojo vertinimą matome ir 1967 m. rugpjūčio mėn. vykusiame VII-ame Lietuvos katalikų mokslo akademijos suvažiavime skaitytame kunigo Jono Juraičio pranešime apie maldos galimybių kaitą. Juraitis čia pažymėjo, kad dar „prieš 40 metų drįso Teilhard de Chardin, didžiųjų metmenų žmogus, prasitarti, kad labai daug gėrio ir grožio yra ir už Bažnyčios sienų“⁵².

Teilhard'as buvo minimas ir 1967 m. spalio mėn. „Draugo priedo“ skyrelyje „Nauji leidiniai“, kuriame buvo apžvelgiamas keturioliktasis „Metmenų“ žurnalo numeris. Šioje apžvalgoje, kritiškai pristatant Mykolo Drungos straipsnį „Apie Dievo mirties teologiją“, buvo teigiama, kad „nevertėjo tyломis praeiti pro šių dienų didįjį krikščioniškosios mirties, teologijos ir Dievo teigėją Teilhard de Chardin, nenorint sudaryti klaidingo išpūdzio, kad Dievo mirties teologai yra jau paskutinytis žodis“⁵³.

Ypatingas dėmesys Teilhard'o darbams buvo skirtas 1968 m. žurnalo „Aidai“ gegužės mėn. numeryje. Žurnalo redaktorius Juozas Girnius pasakojo apie jo raštų leidybą ir jo minčių populiarumą ne vien krikščionių, bet ir kai kurių marksistų tarpe. Iš kitos pusės, filosofas konstatavo, kad nei mokslinio, nei filosofinio argumentavimo tikslumu tejiariškoji

48 Prakapas, A. OFM. „Keli Teilhard de Chardin minties bruožai. Stabtelint prie išvadų, ryšium su Antano Macceinos laišku“, *Draugo priedas*, 1967 m. gegužės 13d.

49 *Ibid.*

50 Mačernis, J., „Propaganda, polemika, dialogas“, *Laikas*, 1967, nr. 400, p. 4.

51 Grauslys, A. et al., „Ką mums reiškia Kristus?“, *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 5, p. 210.

52 Juraitis, J., „Kelios mintys apie maldos galimybes šiuolaikinio nihilizmo akivaizdoje“, *LKMA VII suvažiavimo darbai*. Roma: Lietuvos katalikų mokslo akademijos leidinys, 1972, p. 153.

53 „Nauji leidiniai“, *Draugo priedas*, 1967 m. spalio 7 d.

konceptija nepasižymi, bei pritarė autoriams, ją vertinusiems kaip poetišką pasaulio mistinę viziją. Girnius įvertino tai, kad „neabejojamai Teilhard paliudijo, kad tikėjimas į Dievą neišskiria „tikėjimo į pasaulį“, kad Dievo meilė gali drauge eiti su žemės meile“⁵⁴ ir kvietė lietuvių šviesuomenę susidomėti šio teologo požiūriu į žmogų ir Dievą⁵⁵.

Į tą patį „Aidų“ numerį Girnius įtraukė jau minėto prelado Celiešiaus straipsnį „Teilhard de Chardin pasaulėvaizdis“, kuriame buvo siekiama parodyti, kad tejiariškoji evoliucijos koncepcija produktyviai sujungia lamarkistines ir darvinistines teorijas, nes „tangentinės ir radialinės energijos sąvoka jis apima ir paveldėjimo galimybes, ir aplinkos sąveiką. Jo sprendimas yra ir naujas, ir, kiek atrodo, pilnas tiek moksliniu, tiek teologiniu požiūriu“⁵⁶. Celiešiaus nuomone, tangentinė energija atitinka Dievo pasaulį išlaikančiąją, o radialinė – jį kuriančiąją galias. Pastarosios energijos sintezuojantį veikimą prelatas įžvelgė ne vien žmonėms būdingoje meilėje, bet ir visuose organizmuose, nes manė, kad ten ji reiškiasi ląstelių sąveikomis palaikant viso organizmo išlikimą. Gyvų būtybių pastangas plisti ir tobulėti autorius suprato kaip „didelio proto ir sąmoningumo“⁵⁷ žymes.

Tame pačiame „Aidų“ numeryje istorikas Juozas Jakštas priminė ankstesnes lietuvių autorių publikacijas apie Teilhard'ą, ir teigė, kad iš esmės Bagdanavičiaus „straipsnis yra Teilhard'o naujoviško monizmo kritika pagal tradicinę krikščionišką dualistinę filosofiją“, o Rugio straipsnį pripažino esant gan taikliu evoliucijos teorijos išdėstymu. Šiuos autorius Jakštas siekė papildyti aptardamas Teilhard'o visuomenės proistorės ir istorijos teoriją ir perpasakoję „Žmogaus fenomene“ aprašytą žmonių evoliuciją. Tejiariškos koncepcijos naujumas, autoriaus nuomone, buvo tas, kad priešingai tradicinei monistinei istorijos interpretacijai, kurioje pripažįstami tik materialiniai istorijos veiksniai, Teilhard'as pačioje pasaulio evoliucijoje įžvelgė dieviškojo prado veikimą. Pasak Jakšto, „istorijos mokslui, ieškančiam evoliucijos prasmės ir esmės, Teilhard'as pramynė naujus kelius, kai jis sužiedė ją su paleontologija. Istorija tapo inkorporuota į biogenezę ir tuo būdu jai duotas monistinis pobūdis“⁵⁸.

1968 m. spalio, lapkričio ir gruodžio mėn. „Aidų“ numeriuose buvo publikuotas Maceinos straipsnis „Religija ir evoliucija. Kritinės pastabos Teilhard de Chardino pasaulėžiūrai“, išprovokavęs ir pritarimus, ir kritiką. Straipsnyje Maceina išplėtojo anksčiau aptarto savo laiško mintis, ne vieną kartą kartojo keturis tejiariškosios koncepcijos aspektus, kurie jam neatrodė priimtini. Tai žmogaus kūno ir sielos kildinimas iš gamtos, neleidžiantis žmogaus suvokti kaip tiesioginio Dievo kūrinio, todėl ir neigalinantis pripažinti tiesioginį asmens santykį su Dievu, kaip su savo Tu, o tai ir neatitinką krikščioniškosios religijos esmės. Maceina tvirtino, kad „evoliucijos Dievas tad nėra ir negali būti religijos Dievas“⁵⁹ ir

54 Girnius, J., „Teilhard de Chardin“, *Aidai*, 1968, nr. 5.

55 1989-90 m. rašytoje autobiografijoje fiksuodamas šį straipsnį apie Teilhard'ą Girnius teigė: „lietuviai išėiviai dėl jo daug polemizavo. A. Maceina jį puolė. Aš pats laikiausi nuošaliai – nesileidau į „kautynes“ (Girnius, J., „Autobiografija“, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1991, p. 592).

56 Celiešius, P., „Teilhard de Chardin pasaulėvaizdis“, *Aidai*, 1968, nr. 5.

57 *Ibid.*

58 Jakštas, J., „Teilhard de Chardin istorinis monizmas“, *Aidai*, 1968, nr. 5.

59 Maceina, A., „Religija ir evoliucija. Kritinės pastabos Teilhard de Chardino pasaulėžiūrai“, *Aidai*, 1968, nr. 8.

savo nuomonę parėmė pasaulinio garso teologų argumentais. Taip pat profesorius konstatavo, kad ir lietuvių tarpe atsiranda savotiška tejudaristika, nurodė Celiešiaus ir Jakšto interpretacijų trūkumus bei kvietė būsimums savo kritikus svarstyti ne gerai žinomą subjektyvų Teilhard'o religingumą, o „objektyvinius jo filosofinės bei teologinės sistemos pagrindus“ bei „paieškoti šiuose pagrinduose nebūties ir kūrimo iš nebūties, į kuriuos atsiremia krikščioniškoji būties samprata“, „Aš-Tu santykio tarp žmogaus ir Dievo“ ir „asmens sampratos bei jo vertės kartu su jo likimo klausimu“⁶⁰.

1969 m. gegužės mėn. „Aiduose“ į Maceinos kvietimą atsiliepė kunigas Antanas Paškus⁶¹. Straipsnyje „Teilhard'o Dievas. Keletas pastabų A. Maceinos „Religijos ir evoliucijos“ klausimu“ į profesoriaus suformuluotus tejudariskosios teologijos trūkumus jis atsakė bandydamas įrodyti, jog pastarąją reikia suvokti naudojant ne substancijos, bet proceso ontologijos mąstymo priemones, bei primindamas, kad „kiekvienoj sistemoj (filosofinėj ar teologinėj) palieka neatsakytų klausimų ir neišspręstų dilemų. Jų pilna ir Teilhardo pasaulėžiūroje“⁶². Paškaus nuomone, Teilhard'o teorijoje galima rasti „Dievą - Kūrėją, žmogų ir jo santykį su dieviškuoju Tu“⁶³.

Šiais dviem straipsniais „Aiduose“ Paškaus ir Maceinos polemika tik prasidėjo⁶⁴, šie mąstytojai kartojo bei plėtojo savo argumentus ir vėlesnėse publikacijose, į jų diskusijas įsijungė ir kiti lietuvių autoriai ir jos tapo detaliausiomis ir plačiausiai žinomomis katalikiškos krypties išėivijos filosofijoje.

Tų paties metų liepos-rupjūčio mėn. „Laiškuose lietuviams“ fizikas Andrius Ignaitis teigė, kad „evoliucija, prieš kurią Dievo vardu tiek šiauštasi, yra pagrindinis gamtos dėsnis. Deja, didysis naujųjų laikų teologas ir mokslininkas Teilhard de Chardin, S. J., kuris pirmas į tai atkreipė dėmesį, vis dar daugelio senųjų protų yra nesuprastas“⁶⁵ Rugsėjo mėn. tas pats žurnalas prancūzų mąstytojo citata iliustravo Detrito arkivyskupijos sinodo nario Vytauto Kutkaus informaciją apie šio sinodo nutarimus⁶⁶.

60 *Ibid*, 1968, nr. 10.

61 Apie Teilhard'o pasaulėžiūrą Paškus jau buvo pozityviai užsiminęs metais anksčiau, kai, analizuodamas šiuolaikinę žmogaus padėtį, jis teigė: „erdvių begalybėj paklydusiam ir svaiginančiu greičiu beskriejančiam žmogui tegalima rasti gyvenimo kryptį tik teilhardinės sintezės pavyzdžiu. Dviejų dimensijų tomininė filosofija nebeįgalia sutalpinti naujo žmogaus“ (Paškus, A., „Tikrovės ir iliuzijų kryžkelė II“, *Laiskai lietuviams*, 1968, nr. 10, p. 401-404).

62 Paškus, A., „Teilhard'o Dievas. Keletas pastabų A. Maceinos „Religijos ir evoliucijos“ klausimu“, *Aidai*, 1969, nr. 5.

63 *Ibid*.

64 Polemiką tų pačių metų liepos 5 d. aukštai įvertino laikraštis „Draugas“, tos dienos laikraščio priedo nepasirašytame naujų publikacijų pristatyme buvo rašoma: „juodviejų abiejų šios problemos gvildenimu reikia čia tik pasidžiaugti. Mat, lig šiol mūsųose raštai ir pokalbiai Chardino teologinėmis bei filosofinėmis temomis buvo daugiau vien informacinio, laikraštinio pobūdžio. Dabar A. Maceinos ir A. Paškaus straipsniai šią įdomią 20 amžiaus temą ir lietuviškuosiuose puslapiuose kilstelėjo iki rimto akademinio lygio“ („Nauji leidiniai“, *Draugo priedas*, 1969 m. liepos 5 d.).

65 Ignaitis, A., „Dar apie ekumenizmą“, *Laiskai lietuviams*, 1969, nr. 7, p. 262.

66 „Kai, kas yra gera, dvasiška bei šventinančio mano broliui žemiau ar šalia manęs kalno papėdėj, gali būti materialu, klaidinga ir bloga man. Tai, ką aš su pagrindu leidaus sau vakar, šiandien gal jau turiu atsižadėt. Ir atvirksčiai, veiksmai, kurie būtų buvę didelė išdavystė šv. Aloyzui iš Gonzagos ar šv. Antanui, gali būti man pavyzdžiu, jei noriu eiti tų šventųjų pėdomis. Kitais žodžiais tarant, siela gali grįžti pas Dievą tik praėjusi pro

Paskutiniame 1969 m. „Draugo“ priede publikuotame straipsnyje „Dar dėl Teilhard de Chardin“ kunigas Juozas Vaišnora piktinosi jaunimo noru vietoj šv. Tomo Akviničio „Teologijos sumos“ studijuoti tejarisškąją teologijos versiją ir pritarė Maceinos straipsniui „Kritinės pastabos Teilhard de Chardino pasaulėžiūrai“. Savo nuomonę Vaišnora parėmė kritiškai prancūzų teologo koncepciją vertinusių Daytono universiteto filosofijos profesoriaus Joseph Dieska, plačiai žinomų biologų Jean Rostand ir Peter Brien Medavaro bei kitų mokslininkų minčių citatomis ir referavimais. Autorius apgailestavo dėl to, kad Teilhard'as „tapo mados dalyku“ ir pritarė bažnyčios hierarchų įpėjimui dėl jo mokyme esančių „klaidų ir neaiškumų katalikų mokslo atžvilgiu“⁶⁷. Teologų požiūrį į Teilhard'ą kunigas pristatė pasitelkdamas Etienne Gilsono ir jėzuitų generolo Pedro Arrupe citatas.

Išvados

Aptariamuojų laikotarpiu Teilhard'o koncepciją analizavo ir vertino daugiausiai krikščioniškai angažuoti mąstytojai: kunigai ir keli mokslininkai bei sekuliarių profesijų atstovai. Šioje antroje septintojo XX a. dešimtmečio pusėje susidomėjimas prancūzų mąstytoju išėivijoje buvo ypač aktyvus. Kadangi dar XX a. viduryje ypatingo populiariumo ėmė susilaukti veikalai, kurie šiandien būtų priskiriami ne tiek filosofijai, kiek vadinamajai jos „sklaidai“, Teilhard'o siekis papildyti krikščioniškąją teologiją evoliucijos teorijos principais, nežiūrint į deramos argumentacijos stygių jo knygoje, patraukė plataus skaitytojų rato dėmesį. Dienraštyje „Draugas“ ir žurnale „Aidai“ buvo ne vien spausdinami šios tematikos straipsniai, bet ir pateikiama informacija apie naujas šiai tematikai skirtas užsienio autorių knygas bei lietuvių mąstytojų straipsnius, kurie buvo publikuoti kituose išėivijos leidiniuose. Greta to, išėivijos teoretikai, siekdami nukreipti Teilhardo idėjų supratimą savo bendruomenėse, kiekvieno iš jų nuomone, krikščionybės mokymui nenusižengiančia linkme, aktyviai skaitė paskaitas ir diskutavo tarpusavyje. Septintojo dešimtmečio diskusijos buvo pratęstos garsioje Maceinos 1971 m. knygoje „Didieji dabarties klausimai“, kurios trečioji dalis „Evoliucija ir religija“ buvo specialiai skirta Teilhard'o evoliucijos teorijos santykio su krikščionyste analizei ir vertinimui. Ši knyga atkartojų šiame straipsnyje jau apžvelgtas mintis ir kartu sukėlė naują polemikos bangą, prasitęsusią aštuntajame dešimtmetyje. Būtent aštuntojo dešimtmečio diskusijų analizė sudarys kitą mūsų tyrinėjimo dalį.

Literatūra

1. Bagdanavičius, V. J. „Teilhard de Chardin apie žmogaus veiksmų sudievinimą“. *Aidai*, 1964, nr. 1.

medžiagą savo specialiu keliu - tuo keliu, kuris gali būti laikomas nuotoliu, kuris skiria, bet taip pat ir keliu, kuris jungia. Teilhard de Chardin“ (Kutkus, V., „Detroito arkivyskupijos sinodo nutarimai“, *Laiškai lietuviams*, 1969, nr. 8, p. 285.)

67 Vaišnora, J., MIC., „Dar dėl Teilhard de Chardin“, *Draugo priedas*, 1969 m. gruodžio 27 d.

2. Celiešius, P. „Teilhard de Chardin pasaulėvaizdis“. *Aidai*, 1968, nr. 5.
3. Daniélou, J., R. P., SJ. „Intelektualinės srovės Prancūzijoje“. *Aidai*, 1950, nr. 7.
4. „Dr. P. Celiešius apie Teilhard de Chardin“. *Draugas*, 1963 m. kovo 5 d.
5. Gaidamavičius, P. „Viešpatijos naujos epochos brėkšmėj“. *Aidai*, 1961, nr. 4.
6. „Geriausios amerikiečių knygos“. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 1, p. 42.
7. Girnius, J. „Teilhard de Chardin“. *Aidai*, 1968, nr. 5.
8. Girnius, J. „Autobiografija“. *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1991, p. 585-594.
9. Grauslys, A. et al. „Ką mums reiškia Kristus?“. *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 5, p. 206-210.
10. Jakštas, J. „Teilhard de Chardin istorinis monizmas“. *Aidai*, 1968, nr. 5.
11. Jucevičius, F. „Įsikūnijimo tikrovė“. *Aidai*, 1957, nr. 10.
12. Jucevičius, F. „Ar žmogus galėtų sukurti gyvybę?“. *Laiškai lietuviams*, 1966, nr. 4, p. 141-144.
13. Juraitis, J. „Kelios mintys apie maldos galimybes šiuolaikinio nihilizmo akivaizdoje“. *LKMA VII suvažiavimo darbai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1972, p. 151-160.
14. Krasauskas, R. „Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga“. *LKMA Metraštis*, I t. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1965, p. 329-342.
15. Kutkus, V. „Detroito arkivyskupijos sinodo nutarimai“. *Laiškai lietuviams*, 1969, nr. 8, p. 284-285.
16. [Maceina, A.] „Antano Maceinos laiškas“. *Draugo priedas*, 1967 m. sausio 28 d.
17. Maceina, A. „Religija ir evoliucija. Kritinės pastabos Teilhard de Chardino pasaulėžiūrai“. *Aidai*, 1968, nr. 8, 9, 10.
18. Mačernis, J. „Propaganda, polemika, dialogas“. *Laikas*, 1967, nr. 400, p. 4.
19. „Nauji leidiniai“. *Draugo priedas*, 1969 m. liepos 5 d.
20. Pamituviškis, A. „Visata slenka į savo atbaigos centrą“. *Tėviškės žiburiai*, 1963, nr. 20-21.
21. Paškus, A. „Tikrovės ir iliuzijų kryžkelėj II“. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 10, p. 401-404.
22. Paškus, A. „Teilhard'o Dievas. Keletas pastabų A. Maceinos „Religijos ir evoliucijos“ klausimu“. *Aidai*, 1969, nr. 5.
23. Prakapas, A., OFM. „Keli Teilhard de Chardin minties bruožai. Stabtelint prie išvadų, ryšium su Antano Maceinos laišku“. *Draugo priedas*, 1967 m. gegužės 13 d.
24. „Priesaika idealui“. *Draugas*, 1965 m. kovo 13 d.
25. Prunskis, J. „Ar vyksta karas tarp mokslo ir religijos“. *Draugas*, 1962 m. gegužės 26 d. Tas pat yra perspausdinta knygoje Prunskis Juozas. *Mokslas ir religija*. Los Angeles, Calif.: Lietuvių dienos, 1964, p. 125-129.
26. Prunskis, J. „Pierre Teilhard de Chardin moderni minties pasaulio sensacija“. *Draugo priedas*, 1965 m. vasario 13 d.
27. [Prunskis, J.] „J. Pr. Teilhard de Chardin ir moterys“. *Draugo priedas*, 1968 m. spalio 26 d.
28. [Prunskis, J.] „J. Pr. Dar vienas Chardino žodis“. *Draugo priedas*, 1969 m. lapkričio 29 d.
29. Rugis, J. „Pierre Teilhard de Chardin ir mūsų laikai“. *Aidai*, 1964, nr. 4.
30. Rugis, J. „Dviejų kultūrų klausimu“. *Aidai*, 1967, nr. 6.
31. Rugis, J. „Kultūra ir civilizacija žmonijos evoliucijoje“. *Aidai*, 1968, nr. 6.
32. „Spaudos apžvalga“. *Laiškai lietuviams*, 1967, nr. 10, p. 406-409.
33. „Teilhard de Chardin aktualėja ir mūsų šviesuomenėje“. *Draugas*, 1963 m. birželio 1 d.
34. [Trimakas, K.] „K. T. Krikščionija“. *Laiškai lietuviams*, 1968, nr. 1, p. 30-33.
35. Vaišnora, J., MIC. „Dar dėl Teilhard de Chardin“. *Draugas*, 1969 m. gruodžio 29 d.

36. Žiūraitis, T., OP. „Svarbesnieji veikalai svetimomis kalbomis“. *Aidai*, 1965, nr. 6, 10; 1966, nr. 6; 1967, nr. 10; 1968, nr. 6, 10; 1969, nr. 6.

Archyvinė medžiaga

1. PLA PF Kun. Vytautas Bagdanavičius d. 3, b. 18; d. 4, b. 10
2. PLA PF Kun. Jonas Švagždys d. 1, b. 58, 74, 224, 243.
3. PLA RS Dr. J. Mačernis

DISCUSSIONS ON PIERRE TEILHARD DE CHARDIN'S CONCEPT OF EVOLUTION IN THE PRESS OF LITHUANIAN EMMIGRANTS IN THE SIXTIES OF THE 20TH CENTURY

Rūta Marija Vabalaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article examines the reception of the concept of evolution by Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955), a French scientist and religious thinker, among the emigrant authors in the seventh decade of the 20th century. Teilhard was first mentioned in the Lithuanian emigrant press in September 1950, in the publication of the translation of an article by the French Jesuit Jean Daniélou in the journal "Aidai." The emigrant thinkers themselves began to delve into Teilhard's ideas only in the second half of the sixties. Catholic priests Ambrozijus Prakapas, Jonas Kubilius, Petras Celiešius, Vytautas Bagdanavičius, Vytautas Zakaras, chemist Jonas Rugis, and mathematician Arūnas Liulevičius read lectures that generated interest and discussions in various Lithuanian emigrant circles. In 1961, in the journal "Aidai," priest Pranas Gaida-Gaidamavičius published an article titled "Viešpatijos naujos epochos brėkšmėj" (In the Dawn of a New Epoch of the Lord), which included the first printed polemic with Teilhard's ideas presented in his book "The Future of Man." In 1963, the first comprehensive publication on Teilhard's ideas appeared in the journal "Tėviškės žiburiai", authored by Antanas Pamituviškis, who specifically described Teilhard's ideas and expressed agreement with all of them. Later, the aforementioned authors and priests Juozas Prunskis, Feliksas Jucevičius, Juozas Venckus, Kęstutis Trimakas, Ambrozijus Prakapas, Antanas Paškus, Juozas Vaišnora, as well as philosopher Antanas Maceina, historian Juozas Jakštas, and physicist Andrius Ignaitis published articles on Teilhard's conception in the newspaper "Draugas" and in the journals "Aidai" and "Laiškai lietuviams". The discussions about Teilhard's conception also attracted the interest of priest Tomas Žiūraitis, who came up with the idea of publishing reviews of foreign authors' worldview-oriented books in the journal "Aidai," which he implemented between 1965 and 1969. The opinions of emigrant thinkers about the relationship between Teilhard's concept of evolution and Christianity varied greatly, ranging from particularly positive assessments by priests Kubilius and Prunskis to the most radically negative evaluations by journalist Juozas Mačernis. The most active polemic arose between Maceina and Paškus, with other authors also joining in. Most discussions developed regarding the relationship of Teilhard's teaching with science, its ontological foundations, the relationship between the concepts of "Alpha" and "Omega" and the Catholic understanding of divinity, as well as the relationship between divine grace and the active role of human actions in determining the future of individuals and all of humanity.*

Keywords: *Christian worldview, evolution, science and religion, energy, matter, consciousness, creation out of nothing.*

Rūta Marija Vabalaitė, Mykolo Romerio universiteto Humanistikos tyrimų laboratorija. Mokslinių interesų kryptys: išeivijos filosofija, Vakarų filosofijos recepcija Lietuvoje.

Rūta Marija Vabalaitė, Mykolas Romeris University Humanities Research Laboratory. Research interests: Lithuanian philosophy in Exile, the reception of the Western philosophy in Lithuania.